

УДК 1:13:130.2

Проблема кризи культурної ідентичності в сучасній українській філософії

О.Д. СМІРНОВА

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна,
E-mail: tg88@bigmir.net**Авторське резюме**

У статті аналізуються теоретико-методологічні засади дослідження проблеми кризи культурної ідентичності в Україні та визначається ступінь наукової розробленості даної проблеми в сучасній українській філософії. Праці сучасних українських науковців, присвячені проблемі кризи ідентичності, передусім спрямовані на висвітлення національно-етнічного аспекту. Набагато менше уваги дослідники приділяють власне культурному виміру проблеми ідентичності в Україні. Можна сказати, що проблема кризи культурної ідентичності в сучасній Україні у царині філософської думки належного осмислення ще не одержала. Хоча загострення такої кризи в сучасному українському бутті спостерігається з часів отримання нею статусу незалежної країни і набуває свого піку на тлі останніх політичних подій. Майже кожен український дослідник сьогодення закликає розглядати феномен ідентичності в особливій системі координат, яка створена процесами глобалізації. Але, слід розуміти, що, вписуючи феномен ідентичності в конкретні історичні рамки, вчені обмежують його розуміння конкретними соціокультурними подіями. Саме тому, на нашу думку, необхідним є визначення ступеня усвідомлення проблеми кризи культурної ідентичності у дослідженнях сучасних українських науковців.

Ключові слова: культурна ідентичність, криза культурної ідентичності, колективна ідентичність, ідентифікація, особистісна ідентичність, маргінальність, етноцентризм.

The problem of cultural identity crisis in modern ukrainian philosophy

O.D. SMIRNOVA

National pedagogical Dragomanov university, Kyiv, Ukraine, E-mail: tg88@bigmir.net

Abstract

This article analyzes the theoretical and methodological bases of researching problems of cultural identity crisis in Ukraine and the degree of scientific elaboration of the problem in modern Ukrainian philosophy. Proceedings of modern Ukrainian scientists that was devoted to the problem of identity, especially aimed at highlighting of national-ethnic aspects of the problem. Much less attention is paid to the researchers of own cultural identity dimension in Ukraine. We can say that the problem of cultural identity crisis in modern Ukraine in the field of philosophical thought proper understanding has not yet received. Although exacerbation of this crisis in modern Ukrainian being observed from the time of its attainment status of an independent country and acquires its peak against the backdrop of recent political events. Almost every Ukrainian researcher today calls to consider the phenomenon of identity in a particular coordinate system which established by processes of globalization. However, it is understood that the phenomenon of identity enrolling in specific historical framework, so the researchers limited its understanding by specific socio-cultural events. Therefore, we believed that's necessary to determine the degree of awareness of the crisis of cultural identity at the contemporary Ukrainian scientists researching.

Keywords: cultural identity, crisis of cultural identity, collective identity, identification, personal identity, marginality, ethnocentrism.

Постановка проблеми. Проблема культурної ідентичності сьогодні, як ніколи, зумовлює необхідність становлення України як простору міжкультурного діалогу. Саме тому, досліджуючи дану проблему, багато уваги науковцями приділяється таким поняттям, як: «мультикультуралізм», «мегасупільство», «глокалізація», «культурний релятивізм» і т.д.

Для сучасних українських дослідників характерно розглядати екзистенціальну обумовленість ідентичності, а також її плюральний характер. Не можна не погодитись з думкою В. Воропаєвої про те, що: «Ідентичність слід вивчати у контексті інтерактивних, перцептивних і комунікативних, екзистенційних, функціональних, ментальних мовленнєвих процесів психічного розвитку особистості. ...структурування ідентичності означає певну цілісність і упорядкованість розгортання ідентичності як феномена функціонального та екзистенційного буття» [5, с.35]. Тому поняття «ідентичність» у сучасному філософському дискурсі, у широкому розумінні визначається як цілісність людської особистості у психофізичному, соціально-культурному та національно-етнічному вимірах її буття [2;9;14;19].

Аналіз досліджень і публікацій. Насамперед, необхідно згадати авторів, які розробляли теоретико-методологічний апарат дослідження феномена ідентичності взагалі. Ці автори знаходяться на позиціях урівноваження есенціального та екзистенціального підходів у своїх дослідженнях та осмислення глибинних екзистенціально-комунікативних вимірів людського буття, що складає основу Київської світоглядно-антропологічної школи, започаткованої академіком В. Шинкаруком (Т. Розова, В. Табачковський, Н. Хамітов та ін.). Дослідження феномена ідентичності в сучасному світі віднаходимо у наукових працях Є. Бистрицького [1], В. Табачковського [15], Р. Самчука [12], Х. Ту-

рецької [16]. Сьогодні простежується тенденція українських дослідників розглядати проблему ідентичності здебільшого в контексті формування національної ідентичності – М. Козловець [6], М. Степико [14].

Розкриваючи сутність феномена ідентичності, дослідники з необхідністю звертаються до поняття його кризи. Тож багато науковців приділяють окрему увагу феномену кризи ідентичності в умовах сучасних соціокультурних трансформацій в Україні: В. Воропаєва (трансформації інформаційного суспільства) [5,с.84-95], Н. Мадей (формування культурного простору) [9,с.11-14], М. Степико (формування національно-етнічної свідомості) [14,с.293-328], Є. Бистрицький (становлення громадянського суспільства)[1]. Детальне окреслення проблеми кризи саме культурної ідентичності віднаходимо у дисертаційних роботах таких українських науковців, як С. Бойчук [3], К. Шелупахіна [21], Т. Колосок [8], Ю. Семенова [13].

Метою дослідження є аналіз теоретико-методологічної бази дослідження проблеми кризи культурної ідентичності в сучасній українській філософії.

Виклад основного матеріалу. Не можна не погодитись з думкою Н. Мадей, який зауважує, що у вітчизняній науці поняття «ідентичність» подеколи замінюється терміном «ідентифікація»; це свідчить про спрямованість уваги українських науковців здебільшого на процесуальний аспект феномена ідентичності. «Механізм ідентичності є необхідною умовою спадкоємності соціальної структури і культурної традиції, – пише Н. Мадей. - Але багато сучасних авторів віддають перевагу терміну «ідентифікація», критикуючи статичність терміну «ідентичність» [9, с.5].

Слід розуміти, що ідентифікація є не просто частковим процесом феномена ідентичності, а фактично зумовлює результат його становлен-

ня, оскільки, як відзначає М. Козловець: «В історичній ретроспективі ідентифікація – це оповідь про життя, про історію у спробах надати цілісність розрізненому й «схопити» вислизаючу унікальність» [6, с.33-34]. Дане визначення процесу ідентифікації частково наближає до розуміння сутності феномена ідентичності в аспекті культурного існування особистості. Адже вказує на можливість єднання з представниками інших культур та, одночасно, збереження унікальності власної культури. Момент та причини переосмислення феномена ідентичності у колі філософських та культурологічних проблем, відмічає дослідник феномена української ідентичності М. Степико: «... «ідентичність», по суті, стає значною філософською та науковою проблемою тільки в XX сторіччі, тобто тоді, коли виникає сумнів у тому, що називають «єдністю самості» [14, с.6]. Сучасним етапом формування української ідентичності слід вважати початок 90-х років XX сторіччя» [14, с.56].

Незважаючи на відсутність єдиного визначення феномена особистісної ідентичності, на сьогоднішній день проблему ідентичності науковці досліджують у двох вимірах – колективний та особистісний. Відповідно до яких виділяють і два типи кризи ідентичності – це колективний та індивідуальний. У цьому зв'язку виникають і два параметри за якими визначається становлення ідентичності як такої, відзначає Х. Турецька: «Статус ідентичності описують на підставі двох параметрів: чи пережита криза та чи прийняте рішення» [18, с.261].

Сучасний український філософ А. Богачов закликає до того, що «проблему ідентичності слід трактувати як онтологічну проблему різновидів цілого» [2, с.23]. Отже, розглядаючи людину як істоту, в якій перетинаються три царини – суб'єктивного, об'єктивного та інтерсуб'єктивного, А. Богачов розкриває особистісну ідентичність не як даність, а як здатність, що передбачає узгодженість або цілісність, рівнів взаємодії згаданих царин [2, с.25].

Слід відмітити, що дослідження феномена ідентичності у тріаді вимірів людського буття здійснюються українськими філософами з позицій філософської антропології та феноменології. Так, звертаючи увагу на процесуальний характер ідентичності як ідентифікації у феноменологічній традиції, К. Шелупахіна відмічає філософсько-антропологічний поворот у його розумінні в контексті культурного існування людини: «Здійснене Е. Гуссерлем теоретичне вилучення ідентифікації стосовно «Я» та ідентифікацій стосовно «іншого» дозволило розглянути ідентичність як універсальну форму самосвідомлення людини, що набуває змістовності в просторі культурної спадковості, культурного творення та співіснування людських спільнот» [21, с.63].

Для того, щоб зрозуміти наскільки вчені сьогодні усвідомлюють сутність феномена куль-

турної ідентичності, на нашу думку, необхідно звернутися до наукових праць, що відображають аспекти взаємодії особистісної та групової ідентичності та причин виникнення їх кризи на кожному з рівнів. Для цього, насамперед, вважаємо за потрібне звернутися до філософсько-антропологічного аспекту проблеми культурної ідентичності, що дедалі плідніше розкривається у сучасному науковому дискурсі. Про це свідчать глибинні осмислення даного феномена в рамках феноменологічної традиції. Так, Т. Колосок розкриває дану проблему у царині досвіду «чужого», визначаючи механізми формування культурної ідентичності через етноцентризм.

Етноцентризм може проявляти як позитивний, так і негативний характер культурної ідентичності, оскільки: «Етноцентризм часто стоїть на шляху розвитку міжкультурної групи, однак дає змогу несвідомо відокремити носіїв чужої культури від своєї, одну етнокультурну групу від іншої, сприяє збереженню ідентичності, цілісності, культурних особливостей етнічної групи» [7, с.35]. Таким чином, Т. Колосок звертає увагу на те, що етноцентризм формує бінарну модель культурної ідентичності – «своя» культура та «чужа», за таких умов міжкультурні взаємовідносини можуть не лише зміцнюватися, але й загострюватися.

В умовах етноцентризму позитивне вирішення кризи культурної ідентичності, на нашу думку, здійснюється лише тоді, коли «чужа» культура стає «іншою», тобто сприймається в координатах її власної системи цінностей. Саме тому Т. Колосок звертається до поняття «культурного релятивізму», в умовах якого на думку дослідниці, здійснюється позитивний шлях формування культурної ідентичності: «Культурні відмінності просто констатуються культурним релятивізмом, однак він утримується від їх оцінки, тому що різні типи поведінки оцінюються і розуміються, лише ґрунтуючись на знанні про конкретну соціокультурну ситуацію» [7, с.37]. Відомо, що українські дослідники багато уваги приділяють актуалізації дослідження проблеми формування культурної ідентичності як відношення «Я – Інший». Продуктивність досліджень, саме у такому філософсько-антропологічному руслі, відмічає К. Шелупахіна: «Взаємодія з «іншим» в контексті кроскультурних стосунків співвідноситься з моєю сутністю, а перенесення «себе» до категорії «іншого» сприяє самопізнанню, формує погляд на себе зовні, збагачує і завершує власну ідентичність» [21, с.155].

Дотримуючись думки про те, що етноцентризм є стрижнем формування, окрім культурної форми ідентичності, також і багатьох інших, деякі дослідники визначають успішне подолання кризи ідентичності на колективному рівні ключовим моментом націєтворення. М. Степико доводить визначальність цього моменту, розглядаючи націю як результат істо-

ричної та культурної спільності: «Успішно подолана криза ідентичності є найважливішим моментом розвиненої ідентичності. Якби не було криз колективної ідентичності, не було б і суспільного поступу нації та її інститутів... Початком розпаду колишньої ідентичності є поява в особистості певних сумнівів щодо деяких моментів, рис, ознак...» свого місця у спільноті [14, с.293-295].

Відповідаючи на запитання, що таке культурна ідентичність, українські вчені звертаються до причин виникнення кризи культурної ідентичності на колективному та особистісному рівні. Серед причин колективної кризи культурної ідентичності український науковець В. Воропаєва виділяє: «Причинами кризи колективної ідентичності являються відкидання символів, розпад колективної пам'яті, представленої традиціями, втрата віри у загальне майбутнє, дисгармонія між описовим і нормативним образами себе, невідповідність між уявленням культури про саму себе та її образами в інших культурах, почуття неповноцінності відносно більш досконалої культури» [5, с.36-37].

Звертаючись до причин виникнення кризи культурної ідентичності на особистісному рівні, віднаходимо тісний зв'язок між зміною внутрішнього образу «Я» людини та її роллю у суспільних відносинах. Так, М. Степико відмічає: «Важливою причиною кризи індивідуальної ідентичності є дисгармонія між «Я» і «Ми». Причинами кризи індивідуальної ідентичності є також неправильні описовий і нормативний образи власної самості» [14, с.294]. Очевидним є те, що у поняття «самість» М. Степико вкладає внутрішній образ людини, який, на нашу думку, невіддільно пов'язаний з архетипами культури в якій існує особистість. Саме тому виникає проблема конфлікту між описовим образом та нормативним, тобто між соціальною роллю індивіда та його самістю. Отже, на індивідуальному рівні проблема кризи ідентичності – це проблема ідентифікації «Я» та «самості». І якщо з соціальною моделлю «Я» розібратися у науковому сенсі легше, то поняття «самість» є набагато складнішим, щоб обмежитись лише його психологічним змістом.

Так, М. Степико визначає два шляхи подолання кризи ідентичності – це або засвоєння нових параметрів ідентичності, які проявляють себе: «як самоорієнтація людини у системі відносин спільноти» [14, с.295], або їх відкидання та низведення особистості до рівня маргінальності: «Перебуваючи у стані постійного соціального дрейфу, переходячи з однієї соціальної ніші в іншу й ніде не закріплюючись, така особистість майже втрачає будь-яку соціальну й етнічну визначеність, втрачає свою мову, культуру в широкому розумінні цього слова, але нову ідентичність не засвоює» [14, с.297].

Н. Мадей визначає маргінальність як опозицію традиційній культурній ідентичності:

«Маргіналами почали називати тих, хто сам відкидає суспільство або стає відкинутим. Маргінальність – це не стан автономії, а результат конфлікту з суспільними нормами, вираження специфічних стосунків з існуючим суспільним ладом» [9, с.25]. Отже, визначаючи феномен маргінальності, науковці допускають можливість свідомого вибору особистості щодо опозиційного ставлення до певної соціально-культурної спільноти. За таких умов людина може ставати бунтарем.

Але чи можна віднести таких людей до тих, що здатні позитивно долати кризу колективної ідентичності, або навіть продукувати власні проекти культурної ідентичності? Відповідь на це питання, на нашу думку, криється у специфіці встановлення культурних параметрів тієї чи іншої нації. І хоча деякі науковці не відносять до цілком свідомого процесу формування параметрів культурної ідентичності, як наприклад Н. Мадей: «Людина не завжди усвідомлює параметри своєї культурної ідентичності, але весь набір засвоєних нею за життя елементів свідомості, поведінки, смаків, звичок, оцінок, мови та інших засобів комунікації мимоволі робить її належною до деякої конкретної культури (не тільки етнічної, але й соціальної, професійної і т.п.)» [9, с.7]. Погоджуючись із цим, хотілося б наголосити, що культурна ідентичність значною мірою є прагненням набуття нового змісту та форми свого культурного самовизначення, що є не лише когнітивним, а й креативним процесом.

Говорячи про нездатність індивіда успішно долати кризу ідентичності, науковці, як правило, звертаються до поняття з психоаналітичної традиції – «дифузна ідентичність», або «розмита», чи «негативна» [3;17;12;5;21]. С. Бойчук так характеризує стан людини з дифузною ідентичністю: «Такий стан ідентичності характерний для людей, які не мають міцних цілей, цінностей та переконань і які не намагаються активно сформувати їх. Вони або ніколи не знаходились в стані кризи ідентичності, або виявилися нездатними вирішити ті проблеми, що виникли в їхньому житті» [3, с.35].

Така думка С. Бойчука цілком відповідає характеристиці людини «буденного» буття у проекті метаантропології сучасного українського філософа Н. Хамітова [20, с.187-206]. Тому очевидним є те, що така нездатність людини продуктивно вирішувати кризу власної ідентичності, в якійсь мірі, є як свідомим, так і позасвідомим інфантилізмом по відношенню до соціального устрою.

Глибинність причин такого інфантилізму людини, на нашу думку, розкриває саме метаантропологія, як наука про людину «буденного», «граничного» та «метакричного буття» [19, с.207-212]. Саме у лоні метаантропології поняття «криза ідентичності» виходить за рамки психоаналітичної традиції та критеріїв сво-

го оцінювання лише з позицій «свідомого», або «позасвідомого» і розглядається в контексті філософської антропології, а також феноменології та екзистенціальної філософії. Наукова перспектива, що відкривається методологічним ключем метаантропології, на нашу думку, дає змогу визначити глибинні причини виникнення кризи культурної ідентичності в сучасній Україні та осмислити шляхи її подолання.

Більшість науковців, що дають визначення поняттю «криза ідентичності» на індивідуальному рівні, мають на увазі відкидання «Я» власної самості [14, с.293; 3, с.31]. Необхідно зазначити, що розуміння феномена кризи ідентичності, як конфлікту між соціальною роллю індивіда та внутрішнім його образом, що так чи інакше корелює з архетипами культури, при позитивному її подоланні є важливим етапом соціалізації людини. С. Бойчук з цього приводу відмічає: «Здійснення числених переходів з однієї ролі в іншу, набуття нових ідентичностей, заснованих на груповій приналежності, а також консолідація ідентичності складають процес соціалізації» [3, с.24]. Отже, дотримуючись визначень причин кризи ідентичності як на індивідуальному рівні, так і на колективному, на які вказують дослідники, можемо дати таке інтегральне визначення культурної ідентичності. Культурна ідентичність – це символи, традиції та цінності, які базуються на певних ідеях, що творять образ культури, який по-різному сприймається в середині цієї культури та в інших культурах. Осмислення сутності феномена кризи культурної ідентичності на індивідуальному рівні, на думку більшості проаналізованих вище дослідників, здійснюється через усвідомлення, що це є процес взаємодії між особистістю з її соціальною роллю та архетипами культури, в якій вона існує. На колективному рівні усвідомлення та переживання кризи культурної ідентичності є необхідною умовою духовного розвитку нації. Саме тому серед основних аспектів формування

культурної ідентичності деякі дослідники виділяють діяльність творчої еліти, зауважуючи на тому, що «більшість, яка мовчить» не формує ідеї ідентичності [3, с.137].

Висновки. Можна сказати, що в сучасному науковому дискурсі визначення двох вимірів ідентичності, яких дотримуються українські дослідники, окреслює чітке розуміння проблеми кризи культурної ідентичності. Позитивний або негативний результат подолання кризи ідентичності становить основу типологізації феномена ідентичності як такого. Сутність позитивної або негативної ідентичності розкриває необхідність усвідомлення, що феномен культурної ідентичності формується в результаті засвоєння нових культурних параметрів, що на нашу думку є проявом зміни архетипів культури. Отже, можемо виділити специфічні умови позитивного вирішення кризи культурної ідентичності в Україні, які окреслюють сучасні українські автори:

- усвідомлення «чужої» культури як «іншої», через сприймання її в контексті власної системи цінностей;
- усвідомлення власних смаків і вподобань та необхідності їх збереження в координатах новітніх традицій та технологій;
- активізація творчого потенціалу не лише серед пануючих верств населення, але і так званих «маргінальних верств».

Роблячи загальний висновок проведеного дослідження, можемо сказати, що часто-густо вчені ототожнюють національно-етнічну та культурну ідентичність. Зміст проблеми кризи культурної ідентичності в українській філософії розглядається крізь призму домінанти суспільного буття над особистісним. Наукові перспективи дослідження проблеми кризи ідентичності в сучасній українській культурі, розкриваються у необхідності поєднання методологічних підходів феноменології, екзистенціалізму та філософської антропології як метаантропології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бистрицький Є. Збентежена чи збурена ідентичність / У кн.: Донскіс Леонідас. Збентежена ідентичність і сучасний світ. – К.: Факт, 2010. – С. 6-12.
2. Богачов А. Культурна ідентичність і пам'ять / Андрій Богачов // Філософська думка. – 2013. – № 6. – с. 22-28
3. Бойчук С. Феномен культурної ідентичності: філософсько-методологічний аналіз: Дис. канд. наук: 09.00.04 – Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2009. – 228 с.
4. Вакуленко О. Стратегії захисту базових етнонаціональних ідентитетів в Україні [Текст]. – // Соціальна психологія. – 2006. – №4. – с.58-66.
5. Воропаєва В. Проблема кризи ідентичності в умовах глобалізації та інформаційного суспільства / В. Г. Воропаєва // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2012. – № 2. – С. 35-40. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnau_f_2012_2_10.pdf.
6. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2009. – 558с.
7. Колосок Т. С. Культурна ідентичність як сприйняття чужого / Т. С. Колосок // Науковий вісник Волинського націон. університету ім. Л. Українки. Філософські науки. – 2008. – № 12. – С. 33-37.
8. Колосок Т.С. Соціокультурна ідентичність в умовах європейської інтеграції (на прикладі україно-чеських культурних зв'язків) [Текст]: автореф. дс. канд. культурології: 26.00.01/ Колосок Тетяна Святославівна; Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського. – К., 2009. – с. 20

9. Мадей Н. М. Проблема культурної ідентичності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Kaf_kult/Publications/kult_identyty_madey.pdf
10. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
11. Остапчук Л. Національна свідомість і техногенне суспільство / Л. Остапчук // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. - 2002. – Вип. 4. – 352 с.
12. Самчук Р. Плюралізація чи анігіляція ідентичності в невизначених координатах сучасності. Наукові записки. Серія «Культурологія». Матеріали VI Міжнародної наукової конференції «Культура в горизонті сталих і плінних ідентичностей» (12-13 квітня 2013 р., м. Острогоз, Ч. 2. с. 319-323.
13. Семенова Ю.А. Тілесна самоідентифікація людини в умовах культурних трансформацій : Автореф. дис. канд. філ. наук: 09.00.04 / Ю.А. Семенова; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2004. – 20 с.
14. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
15. Табачковський В. Гуманізм та проблема діалогу культур / В. Табачковський // Філософська думка. – 2000. – № 1. – С. 11
16. Турецька Х.І. Особистісна ідентичність схильних до Інтернет-залежності осіб: автореф. дис. . канд. психол. наук: 19.00.05 / Х. І. Турецька ; НАПН України ; Ін-т соц. та політ. психології. – К., 2011. – 20с.
17. Турецька Х.І. Становлення ідентичності: психоаналітична парадигма / Х. І. Турецька // Психологічні студії : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 106–115.
18. Турецька Х.І. Проблема емпіричного дослідження особистісної ідентичності / Х. І. Турецька // Вісник Львівського університету. – Львів, 2008. – Вип. 11. – С. 359 – 267.
19. Философская антропология: словарь / Под редакцией доктора философских наук, профессора Н. Хамитова. – К. : КНТ, 2011. – 472с.
20. Хамитов Н. Философия. Человек. Бытие. Мир.: Курс лекций. – К.: КНТ, Центр учебной литературы, 2006. – 456 с.
21. Шелупахіна К. М. Феномен культурної ідентичності в контексті сучасної філософської антропології [Текст] : автореферат дис. канд. філ. наук : 09.00.04 / К. М.Шелупахіна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : [б. и.], 2009. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2014

REFERENCES:

1. Bystrytsky E. Zbentezhena chu zburana identuchnist (Confused or perturbed identity) / In the book .: Donskis, Leonidas. Confused identity and the modern world. - K. : Fact, 2010. - P. 6-12.
2. Bogachev A. Kulturna identuchnist ta pamiat (Cultural identity and memory) // *Filosofska dumka*. - 2013. - № 6. - с. 22-28
3. Boychuk S. Fenomen kulturnoi identuchnosti: filiosfsko-metodologichniy analiz: dus. Kand. Nauk. (The phenomenon of cultural identity: philosophical and methodological analysis: Dis. candidate. Sciences: 09.00.04) - *Institutyt filosofii imeni G.S. Skovorodu NAN Ukrainu*. - K., 2009. - 228 p.
4. Vakulenko A. Strategiyi zahusty etno-nacionalnuh bazovuh identutetiv v Ukraini (Protection strategies of basic Ethnic identities in Ukraine) . *Socialna Psyhologia*. - 2006. - №4. - С.58-66.
5. Voropaeva V. Problema kruzu identuchnosti v ymovah globalizacii ta infomacinogo sypilstva (The problem of identity crisis in the context of globalization and information society) *Visnuk Nacionalnogo Aviacionogo Universitetu*. Avg. : *Filosofia ta kulturologia*. - 2012. - № 2. - P. 35-40. - Access: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnau_f_2012_2_10.pdf.
6. Kozlovets M. A. Fenomen nacionalnoi identuchnosti: vukluku globalizacii (The phenomenon of national identity: the challenges of globalization.) - Zhitomir: *Izd JDU Franko*, 2009. -558 p.
7. Kolosok T.S. Kulturna identuchnist iak spruiniatyia chyzhogo (Cultural identity as someone else's perception) *Naukovui visnuk Volynskogo nacional. Universitetu imeni L. Ukrainku. Filosofski nauku*. - 2008. - № 12. - P. 33-37.
8. Kolosok T. S. Socialno kulturna idetuchnist v ymovah Evropeiskoi integracii (na prukladi ukraino-cheskih kulturnuh zviazkiv) (The socio-cultural identity in terms of European integration (for example, Ukraine, Czech Cultural Relations)) *Nacionalna muzuchna akademiya Ukrainu imeni Tchaikovskogo*. - K., 2009. - p. 20
9. Madej N. M. Problema kulturnoi identuchnosi (The problem of cultural identity) [electronic resur]. - Access: http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/navch_metod_list2005.htm.
10. Nagorna L. P. Regionalna identuchnist: ukrainskyi kontekst (The regional identity: Ukrainian context). - K: *IPiEND imeni Kurasa Nacionalna akademiya nauk Ukrainu*, 2008. - 405 p.
11. Ostapchuk L. Nacionalna svidomist ta tehnogenne sypilstvo (The national consciousness and technogenic Society) *Visnuk Lvivskogo Universitetu. Seria: Filosofia*. - 2002 - Vol. 4. - 352 p.
12. Samchuk R. Plyralizacia chu anigiliacia identuchnosti v nevuznachenuh koordunatah sychasnosti (The pluralistic or annihilation of identity at the uncertainty coordinates of modernity). *Neukovi zapusku. Seria «Kulturologia»*. *Materialu VI Mizhnarodnoi naykovoii konferencii «Kultura v horizonti staluh i plidnuh identuchnostei» (12-13 April 2013, m. Ostrog)*, Part 2. c. 319-323.
13. Semenova Y. Tilesna samoidentufakscia lydunu v ymovah kulturnuh transformacyi: Avtoref. Dus. Kand. Fil. Nauk. (The solid identity in terms of human cultural transformations: Author. Thesis. candidate. Phil. Sciences): 09.00.04; *Harkivskiy. nat. universitet imeni V. N. Karazina*. - H., 2004. - 20 p.
14. Stepyko M.T. Ukrainska identuchnist: fenomen i zasadu formuvannia (Ukrainian identity: the phenomenon and principles of formation): monograph. - K., *NTSS*, 2011. - 336 p.

15. *Tabachkovskiy V.* Gumanizm ta problema dialogy kultur (Humanism and the problem of dialogue of cultures) *Filosofska dumka*. -2000. - № 1. - P. 11
16. *Turetska H.I.* Osobustisna identuchnist shulnuh do internet-zalezchnosti osib: avtoref. Dus. Kand. Fil. Nayk. (Personal identity prone to Internet addiction people: Author. Thesis. . candidate. Psychology. Sciences): 19.00.05; *Nacionalna akademiya nauk Ukrainu; Inst social. ta polituch. psyhologiyi*. - K., 2011. - 20 p.
17. *Turetska H.I.* Formuvannia identuchnosti: psuhoanalituchna paradugma (Formation of Identity: psycho-analytic paradigm) *Psychologichni Studii: zbirnik naykovuh prac - Lviv: Vudavnuchi centr LNU im. I. Franka*, 2008. - P. 106 -115.
18. *Turetska H.I.* Problema empiruchnogo doslidjennia osobustisnoi identuchnosi (The problem of empirical study of personal identity) *Visnuk Lvivskogo Universitety*. - Lviv, 2008. - Vol. 11 - P. 359 - 267.
19. *Filosofska antropologia: slovnyk* (Philosophical anthropology: Dictionary). - K.: CST, 2011. – 472 p.
20. *Khamitov N.* *Filosofia. Butie. Chelovek. Mir.* (Philosophy. Human. Being. World) .: *Lectures*. - K .: KNT Center ychebnoi literatyr, 2006. - 456 p.
21. *Shelupahina K.* Fenomen kulturnoi identuchnosti v konteksti suchasnoi filosofskoi antropologii (The phenomenon of cultural identity in the context of modern philosophical anthropology) [Text] abstract dissertation. candidate. Phil. Sciences: 09.00.04; Nat. ped. Universitet imeni M.P. Dragomanova. - K: [b. s.], 2009. - 20 p.

Смірнова Олександра Дмитріївна – аспірант
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Адреса: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
E-mail: tg88@bigmir.net

Smirnova Oleksandra Dmutriivnaa – postgraduate
National pedagogical Dragomanov university
Address: 9, Pirogova Str., Kyiv, 01601
E-mail: tg88@bigmir.net